mokslas menas literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1981
RUGSĖJO MĖN. 19 D. / SEPTEMBER 19, 1981
PART TWO — NR. 219 (33)

Šiame numeryje:

Stambus veikalas apie Pabaltijo dramą.
Ryžkimės, kam Lietuva nespėjo: Bronio Railos prakalba Pasaulio lietuvių gydytojų sąjungos suvažiavime, Chicagoje.
„The Russian Review“ žurnalo puslapis apie dr. Joną Basanavičių.
Eugenio Montale eilėraščiai, poetui mirus.
Tuzinas gerų novelių: Adolfo Markelio „Nebaigtoji simfonija“.
Užugirio kiemas ir jo šeimininkė: atsiminimų pluoštas.
Rašytojo laiškas Brežnevui.
Romas Viesulas tarptautinėse parodose.
Parodų sezonas prasideda.

Kertinė Parašte

Stambus veikalas apie Pabaltijo dramą

Amerikoje išėjo iš spaudos didelis veikalas anglų kalba, **Baltic Drama — A Handbook and a Bibliography** (Pabaltijo drama — vadovas ir bibliografija). Šioje daugiau kaip 700 puslapių knygoje bandyta surašyti visas bet kada išspausdintas ar pastatytas estų, lietuvių ir latvių pjeses. Iš 4649-ių pavadinimų 1349 priklauso lietuvių dramaturgijai. Šį pirmą tokios apimties veikalą apie Pabaltijo dramą redagavo Southern Illinois universiteto profesorius Alfredas Straumanis, o išleido Waveland Press leidykla (Prospect Heights, Illinois). Jam talkininkavo aštuoni autoriai — konsultantai, įskaitant Juozą Daubėną, Algirdą Landsbergį ir Bronių Vaškelį.

Šalia pjesių pavadinimų ir jų trumpų aprašymų knygoje randame estų, lietuvių ir latvių dramos apžvalgas, dramaturgų biografijas, išsamią dramos bibliografiją bei rinktinę literatūrą įvairiomis kalbomis. Reiškiama viltis, kad vadovas pravers ne tik akademiniams specialistams ir studentams, bet ir teatro menininkams, bibliotekininkams ir visiems, kurie domisi Pabaltiju.

Šios knygos paruošimas pareikalavo ypatingų pastangų. Reikėjo peržiūrėti stirtas periodinių leidinių, leidėjų katalogų, teatro programų. Emigracija, tremtis išbarstė pabaltiečių pjeses, kaip ir jų autorius, po visą pasaulį. Kai kurias pjeses nusinešė užmarštis, kitos buvo sunaikintos ar ištrintos iš bibliografijų ideologiniais sumetimais. Porą tūkstančių Pabaltijo dramų atrasta Amerikos bibliotekose. Nemaža informacijos, ypač apie dramą po II-jo pasaulinio karo, gauta iš pavienių asmenų, archyvų ir bibliotekų Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Prie projekto prisidėjo beveik šimtinė profesorių, specialistų, vertėjų ir dramaturgų.

Tokio projekto nebūtų buvę įmanoma užbaigti be daugelio pabaltiečių talkos. Moralinės ir piniginės paramos susilaukta iš Amerikos fondo humanitariniams mokslams remti (National Endowment for the Humanities) ir pabaltiečių organizacijų. Tačiau tikrasis šio kapitalinio veikalo tėvas yra latvių kilmės režisierius ir teatro tyrinėtojas Alfredas Straumanis, prieš aštuonerius metus Pietų Illinojaus universitete įkūręs pabaltiečių dramos projektą, o vėliau įsteigęs ir Pabaltiečių teatro fondą. Jo dėka jau pasirodė dvi pabaltiečių dramų antologijos anglų kalba. "Akistatos su tironija" ir "Aukso žirgas", kuriuose yra ir keturios lietuviškos pjesės. Šiuo metu Straumanis jau planuoja trečią Pabaltijo dramų antologiją.

Iš "Pabaltijo dramų vadovo ir bibliografijos" išryškėja ir kai kurie bendri lietuvių, latvių ir estų dramos bruožai. Visose trijose šalyse šis žanras labai jaunas — svarbieji dramos veikalai parašyti pastarojo šimtmečio būvyje. Drama jose tebėra arti savo tautosakinių ištakų. Didžiąją savo trumpo gyvenimo dalį Pabaltijo drama turėjo vaidinti visuomeninį, politinį ar didaktinį vaidmenį. Nuo 1940-ųjų metų ji vystosi nelaisvėje ir svetur — latvių dramaturgo Martinšo Zivertso žodžiais — padalinta tarp išeivių, kuriems sunku tarpti be savo žemės, ir dramą kuriančiųjų tėvynėje, kuriems trūksta laisvo oro kvėpuoti.

Lietuvių dramos apžvalgą parašė Fairleigh Dickinson universiteto profesorius Algirdas Landsbergis. Anot jo: "Žiūrint į lietuvių dramos raidą iš istorinės perspektyvos, galima drąsiai tvirtinti, kad jokios kliūtys nenustelbs ryžto sukurti savitą dramos meną. Lietuviams drama nėra prabėganti pramoga ar estetinis žaisliukas, bet užmojis, kuris siejasi su pačia tautos egzistencija".

Ši knyga ir pabaltiečių dramos projektas nusipelno mūsų nuolatinio dėmesio ir paramos.

K.Ž.

RYŽKIMĖS, KAM LIETUVA NESPĖJO

Prakalba Pasaulio lietuvių gydytojų sąjungos suvažiavime Chicagoje 1981.IX.5.

BRONYS RAILA

Pasaulio lietuvių gydytojų sąjungos suvažiavimo metu š.m. rugsėjo 5 d. Chicagoje pagerbiamas ir atitinkama plakete apdovanojamas paskutinis Vytauto Didžiojo universiteto Kaune Medicinos fakulteto dekanas prof. dr. Juozas Meškauskas (kairėje). Dešinėje — Pasaulio lietuvių gydytojų sąjungos pirm. dr. Domas Giedraitis.

Nuotr. P. Malėtos

Kaip ir kodėl čia atsiradau?

Labai paprastai, be specialaus sąmokslo, nes jau prieš metus į šią šventę labai maloniai pakvietė mūsų daktarų pasaulinės sąjungos vyriausybė. Ir nuo anksčiau su kai kuriais lietuviais gydytojais yra tekę turėti reikalų, kultūrinių ar visuomeninių saitų. Ne kartą esu jutęs jų dėmesį bei simpatiją mūsų, kaip žurnalistų ar literatų, veiklai. O kai kvietėjus anuomet pasiteiravau, apie ką šiuo ypatingu atveju turėčiau kalbėti (aš mat jaučiuos maždaug viską, ką geriau žinojęs, jau anksčiau raštu išsakęs), tai vienas iš tų kurstytojų, dr K. Pemkus, girdžiu, ir šnibžda pirmininkui dr. Domui Giedraičiui: — Gal būtų gerai apie mūsų tautos tragedijas ir heroizmą? Bus kaip tik laiku... Taigi tema buvo man pasiūlyta.

Bet grįžkim prie reikalo.

Yra dar kitos, rodos, gana rimtos aplinkybės, šį kartą galinčios pateisinti mano įsimaišymą jūsų brolijos pokalbiuose. Kaip aiškiai rodo mūsų tautos pastarojo šimto metų istorija, mediko ir žurnalisto - literato pašaukimai ir veikla turi daug bendrumų, bent panašumų.

Lietuviai daktarai, ypač dabar užsieny ir specialiai Amerikoje, yra įgiję didelio, išskirtinio prestižo, vis gauna pagyrimų, jų darbų įvertinimo, kartų pagarbos ir dėkingumo, kai kada gal pavydo ar ir baimės.

Aišku, pirmiausia dėl to, kad profesinis jų kontaktas su žmogumi, kaip pacientu, yra tiesioginis, labai artimas ir ne kartą gyvybiškai svarbus. Antra, kad dabar tai viena iš pelningiausių profesijų, ir šiais materializmo laikais tuo dar padidinanti prestižą (Lietuvoje gydytojai neturėjo tokių sąlygų, ypač neturi dabar). Ir trečia, visi matom, kaip ir kiek lietuvių medikų bendruomenė Amerikoje — aišku, ne visa, bet daugelis jos narių — pažymėtinai veikliai reiškiasi ir už savo profesinių ribų:

— ekonominių išteklių telkimo srity tautinės kultūros labui,

— visuomeninėje lietuvių bendruomenės veikloje (kurios simboliais dabar tapo raidės — didžioji „B“ ir vėliausiai dar „R“),

— itin pozityviu plataus baro išeivių kultūrinės kūrybos, rėmimu, — temperamentingais polėkiais mūsų išeivijos politinių organų sąjūdžiuose, besirungiant tarpusavio konvulsijose, maištaujant, kai ką revoliucinant, rivalizuojantis...

Ar iš to bus pozityvių padarinių, ar iš tų visokios politikos šiaudų kada išbirs ir duoninis grūdas, čia neskubėsiu spręsti. Bet tatai visuomet dar rodo mūsų gyvastingumą ir gyvybę, kas yra turbūt šiek tiek geriau už merdėjimą ar mirtį.

Tokios tirštos šių sociologinių avantažų aplinkybės, išgyrimai ir rieškučios komplimentų už gražią dabarties veiklą ir jūsų kone saulėtą funkciją mūsų išeivijos lietuviškumui išlaikyti, o taip pat nuolatos primenami praėjusių laikų jūsų profesijos garbingųjų kolegų nuopelnai nuo pat tautinio atgimimo aušros, — aišku, gali ir turi kelti džiaugsmą ir pasididžiavimą, o kartais net išpaikinti ligi demonstratyvaus išdidumo.

Ir tada šitaip įkaitusių prožektorių šviesoj mes kiti, pvz., laikraštininkai ar rašytojai, šiaip jau rašeivos bei pašiepiami plunksnagraužiai, viešosios opinijos svarstyklėse neišvengiamai tampam lengvasvoriais. Mūsų vaidmuo tartum sumenksta, nuopelnai bliūkšta, nors mūsų istorikai — spėčiau, teisingai — pagražindami tvirtina, kad lietuvių tautą budino ir nepriklausomybėn atvedė pirmiausiai plunksna, t.y. rašytas žodis, knyga, spauda, dargi romantikų poezija...

* * *

Tuo nei noriu, nei galėčiau sumažinti gydytojų įnašo ir nuopelnų į tą pačią bylą. Bet gal kai kurių superlatyvų įkaršti derėtų kiek atvėsinti, svarbiausia — atseikėti vertybes, sutikslinti, konkrečiau aptarti padarinius.

Žmogaus sveikatos priežiūra ir jam pagalbos teikimas ligoje savaime yra kilni, humaniška vertybė — asmeniška, labai konkreti, tad ir ryškiau įsidėmima už kitų profesijų taip pat vertingą vaidmenį. Pagaliau tai natūrali gydytojo misija, jo verslas, teisėtas pragyvenimo šaltinis.

Bet už ką **labiausiai** tebėra vertinami, prisimenami ir iškeliami anie 19-jo amžiaus atrosios pusės ir 20-jo amžiaus pradžios daktarai? Rods, ne už tai, ką jie yra kasdien atlikinėję savo versle, net ne tiek už mokslinius nuopelnus ar kokių administracinių pareigų atlikimą. Labiau atrodo už visai ką kitą, toli išeinantį už profesijos ribų.

Paryškinimui paminėsiu tik kelis visiem seniai žinomus pavyzdžius.

Dr. Jonas *Basanavičius* medicinine prasme reikšmingas kurį laiką buvo Bulgarijoje, o Lietuvai jis pasiliko, kaip „Aušros“, pirmojo patriotinio lietuvių žurnalo įsteigėjas ir redaktorius, taigi žurnalistas, vėliau mūsų tautosakos uolus rinkėjas ir tyrinėtojas, istorijos ir kalbos mokslų mėgėjas, vienas iš tauriausių idealistų tautinės politikos kelyje į valstybinę Lietuvos nepriklausomybę.

Dr. Jonas *Šliūpas* — politinis maištininkas, taip pat žurnalistas, kelių laikraščių redaktorius, mūsų bendrosios ir specialiai lietuvių literatūros mažne pirmasis istorikas, lietuvių išeivių Amerikoje žadintojas, visuomeninis aktyvistas, dargi savotiškos „religijos“ — lietuviškosios laisvamanybės — vadovaujantis puoselėtojas.

Na, dr. Vincas *Kudirka* — juk kitaip ir neprisimenamas, kaip pirmiausiai „tėvyniškų varpų“ žurnalistas, tautos himno autorius, poetas, beletristas, grožinės literatūros vertėjas, netgi muzikas - kompozitorius.

Arba dr. Vincas *Pietaris* — išlikęs tik kaip rašytojas, beletristas, „Algimanto“ apysakos autorius.

Arba vėl dr. Jeronimas *Ralys* — graikų epopėjų vertėjas, protarpiais ir laikraštininkas.

Daktarai Jonas *Staugaitis* ir Kazys *Grinius* — buvę aktyvūs ir profesinėje srityje, daugiau išliko savo vaidmenimis, kaip plačių polėkių visuomenės veikėjai, partijų lyderiai, žymūs politikai, vienas pasiekęs Lietuvos seimo pirmininko, kitas Respublikos prezidento kėdės.

Dr. Kazimieras *Jokantas* — pedagogas, mokyklinių vadovėlių autorius, politikas, švietimo ministras, vienas iš paskutinės vyriausybės narių pasisakęs, mano nuomone, teisingai už reikalą atmesti Kremliaus ultimatumą (kai keli kiti vyriausybės nariai tą naktį politiškai ir dvasiškai sugniužo).

Dr. Jurgis *Šlapelis* — įžymus patriotinis Vilniaus lietuvinimo veikėjas, daugiausia pasireiškęs kaip žodynininkas, lituanistinis kalbininkas.

Pagaliau dr. Petras *Avižonis* (apie kurį neseniai pasirodė dr. J. Puzino rašyta monografija) — Lietuvos universiteto rektorius, pirmasis fakulteto dekanas, nors davęs stambų mokslinį indėlį medicinai ir sveikatos apsaugos organizacijai, spėčiau, vis vien labiau mum išliks, kaip šaunus patriotas, antirusiškas rezistentas, žurnalistas varpininkas, o mūsų kultūros istorijoje kaip taisyklingos lietuvių kalbos puoselėtojas, **„Lietuviškosios gramatikėlės“** iniciatorius ir bendraautorius su Jonu Jablonskiu.

Tokius pavyzdžius galėtume dvigubinti ir keliariopinti tiek iš Lietuvos, tiek iš Amerikos lietuvių gyvenimo praeities ir prisikasti ligi dabarties, kurią jūs gerai pažįstat ir apie ką žino mūsų visuomenė ir spauda. Su jais man rūpėjo tik paryškinti išvadą, kas regimai išliko mūsų istorijoje, kaip **ilgiausiai tvyrojančios vertybės, vis nepamirštamos, vis pabrėžiamos, nes ir tikrai svarbios, beveik visuomet taurios ir tuo gražesnės, kad idealistinės.** Tos pačios ar panašios, kaip ir mūsų rašytojų, spaudos bendradarbių, apskritai kultūrininkų ir menininkų.

O tai yra nepaneigiamas įrodymas, kad užmojuose **tautos likimui fasonuoti** lietuviai daktarai ir rašytojai, medicina ir žurnalistika labai suartėja, mažne susibendrina, ir tada šie tautinės kultūros kūrėjai siekiasi visiškai tų pačių kelių, formų ir priemonių savo dvasinei dinamikai išsilieti.

Tad gal nebūsiu per svetimas jūsų tarpe, kaip lygiai ir iš jūsų ne retas galėtumėt būti (ir kartais būnat) ne svečiai, o broliški kolegos mūsų rašytojų, žurnalistų, dailininkų ar muzikos bei teatro sambūriuose. Na, ir dažniausiai narsūs kariai įvairių raidžių visuomeninių ir politinių tvirtovių kuoruose.

* * *

Šios kelios mintys nėra mano ilgas įvadas. Iš tikrųjų tai greičiau būtinos prielaidos mūsų tautos likiminei dramai aptarti, žingsniai tolesnių išvadų ieškojimuose, kuo mes, jau visi lietuviai galėtume naudingiausiai pasireikšti ne vien tautos fizinei, bet ir dvasinei sveikatai stiprinti, kai tragiškais laikotarpiais mūsų giminės išsilaikymas tampa sunkus, o naujų heroikos momentų suspindėjimo ilgimės ateityje...

Tokią temą man sugestionuodami, šio suvažiavimo rengėjai, be abejo, turėjo galvoje aktualią aplinkybę, kadangi praėjusieji 40-tieji ir šie 41-mieji metai mum yra kiek skirtingi nuo kitų, nes sukaktuviniai.

Taip — pernai suėjo 40 metų, kai vėl buvo sugriauta nepriklausoma Lietuvos valstybė ir šalis apkaustyta kremlinio tirono pančiais, tik žymiai žiauriau, negu juodųjų carų laikais. O šiemet vėl nutekėjo 40 metų, kai tauta, ryžtingai ir didvyriškai, panaudojo palankią progą sukilti. Birželinis sukilimas atgavo žiupsnį laisvės, parodė valią ir viltį nepriklausomybę atstatyti, sujudino dvasią, paliko ryškiai įrėžtą testamentą ateities troškimam ir veiksmam. Tai jo dar neišnykusi reikšmė.

Tie vienerių metų laikotarpio įvykiai buvo tikrai persotinti mūsų tautos tragiškais ir čia pat herojiškais išgyvenimais. Viskas riedėjo labai greit ir labai skaudžiai, atvėrė naujų žaizdų, kėlė įtampą ir dvasinį intensyvumą, kaip retai kada mūsų ilgoje istorijoje.

(Nukelta į 2 psl.)

Ateitininkų kongreso dienomis Chicagoje jaunų veidų niekur netrūko. Ypač studentai ir moksleiviai gyvai svarstė savo rūpesčius, taipgi aktyviai jungėsi ir į bendrųjų posėdžių bei kitų renginių programas.

Nuotr. Jono Kuprio

Ryžkimės, kam Lietuva nespėjo

(Atkelta iš 1 psl.)

Žinoma, tai dar ne senos sukaktys tautos gyvenimo plotmėje. Jų turėsim ir daugiau, nes sunku bus pamiršti to paties turinio žiaurių spektaklių pasikartojimą, kai karui baigiantis Lietuva antrą kartą dar kiečiau buvo užsmaugta, ir kai, trokšdama laisvės, nematydama kitokios išeities, išsiliejo dar didesnio masto pasipriešinimu, — ne kelias dienas, o kelerius metus trukusiu karu dėl laisvės, didvyriškiausiai parodydama dvasinį gyvastingumą ir ryžtą nepasiduoti geruoju vergijai.

Šie nuotykiai gerai žinomi vyresniesiems, netingintiems atidžiau pasekti lietuvišką spaudą arba gana gausius, tegu sintetiškai dar neišsamius tos gadynės raštingesnių veikėjų atsiminimus. Čia stigtų laiko ir gal nebūtina į tai smulkiau gilintis.

Beieškant konkretesnių išvadų, norėčiau prašyti jūsų dėmesio ir privilegijos truputį kitokiai, ilgesnę laiko trukmę apimančiai, žinoma, labai kondensuotai mūsų tautos likimo problemų analizei. Tam reikia nukrypti į sunkiau įžvelgiamą, bet gal rūsčiausią mūsų tautinės tragikos pusę...

* * *

Aš buvau auklėtas (ir pasigirsiu, rodos, gana neblogai) nepriklausomos Lietuvos mokyklų romantinėje dvasioje, kuri visas mūsų tautos ir valstybės nelaimes ar nesėkmes būtinai suversdavo mūsų klastingų kaimynų ir priešų sąskaiton. O šiaipjau grakščiai pabrėždavo mūsų žilosios senovės didingumą, galią ir garsą, dažniausiai karalių ir kunigaikščių nuopelnus, laimėtas didingas karines pergales. Apskritai vis ypač *karinius* žygius, nuo Žalgiris mūšio ligi Nepriklausomybės atstatymo laikų.

Anais laikais, kaip ir dar šimtmečiu anksčiau, kai buvo pradėta budinti mūsų apsnūdusią tautinę sąmonę ir skaudžiai pasigesta tautinės savigarbos, gal tai ir buvo *pedagogiškai* teisingiausias metodas, daves gero pelno.

Todėl dar ir šiandien daugumas mūsų tautiečių užsieniuose — ir spėčiau, tėvynėje — normaliai tebėra įpratę Lietuvos tragedijas, kaip ir josios didvyriškumo triumfus, daugiau suvokti „kariškai". Vienoj pusėj mūsų fizinis narsumas ir dvasios kilnumas, žygių laimėjimai senovėje rytuose, Žalgiris vakaruose, Širvintai - Giedraičiai netoli Ukmergės... O kitoje pusėje — kai kurie „neteisingi" pralaimėjimai per nesusipratimą rytų slavų plotuose, ar labai nelaiku pasitaikiusios kunigaikščių ir karalių mirtys, brolžudiški atentatai, priešų klastos, jų propagandos melai ir nusikaltimai...

Man rodos, į tuos tragikos ir heroikos šimtmetinius procesus jau būtų metas žvelgti kiek kritiškiau. Ateina laikas, kai būtų geriau realistiškai pasverti mūsų tautos charakterio savybes ir polinkius — visą ilgaamžę „tautinę pasaulėžiūrą", dėjusią pagrindus mūsų valstybinei ir socialinei struktūrai, atnešusią neišvengiamus ir labai skaudžius padarinius.

Tai litanijai nebūtų galo. Pažvelkim tik į vieną, bet prakeiktai iškalbingą faktą, ar faktų komplekso procesą.

Baigiantis Viduramžiam, maždaug per pustrečio šimtmečio, sunkiai ir dramatiškai, bet ir didvyriškai buvo sukurta Lietuvos imperija — gabiom jos valdovų, karių ir administratorių pastangom.

Jei toji imperija būtų išlaikyta, vis stiprinta ir natūraliai dar plečiama (panašiais metodais kaip liudija kitų ilgai išliekančių didvalstybių pavyzdžiai), — šiandien tuose plotuose Lietuvos imperija turėjo būti mažne stambiausia rytinės Europos žemyną skrodžianti didvalstybė su 60 - 80 ir gal daugiau milijonų gyventojų, apgyvendinta vienos kultūros ir vienos valstybinės kalbos, juos jungiančios bendros tautinės sąmonės piliečių ir patriotų.

Politinės ir ekonominės bazės, kaip ir karinis pajėgumas, ilgą laiką tam buvo pakankamas. Reikėjo tik išmintingai imperijos elementus liedinti, vis stiprinti, jos gyventojus apžavėti ir tolimesnę ateitį geriau pramatyti.

Bet per sekančius tris šimtmečius šioji galinga imperija taip degeneravosi, kad leidosi skaldoma, tirpo pasibaisėtinai, jau buvo pradėta traktuoti kaip kaimyninės valstybės provincija, pagaliau prarado net savo vardą, dingo iš žemėlapio, pražuvo beveik be pėdsakų.

Kodėl taip atsitiko? Kodėl taip **galėjo**, o gal ir **turėjo** atsitikti?

* * *

Kaip minėjau, mes vis tebeaiškinam: piktas likimas, klastingi, grobuonys, imperialistai kaimynai, dinastijų krizės, santvarkos defektai, nepalanki geografinė padėtis...

Be abejo, visur esama šiek tiek tiesos, bet tai labiau antriniai fenomenai. Reikėtų paieškoti esmės ir atsakymų, kurie ateičiai tiksliau rikiuotų mūsų dabarties veiksmų kryptį ir gal pamokytų teisingiau suvokti tų veiksmų kokybę.

Kodėl tik mūsų geografinė padėtis buvo nepalanki? Kodėl ji neturėjo būti nepalanki ir mūsų kaimynam (dėl mūsų pajėgumo ir pavojaus)?

Kodėl ne kaimynai, o tik mes politiškai silpom, tautiškai tirpom, it sniegas saulės atokaitoj, ir palikom vos maža salelė paskendusios imperijos vakariniame pakrašty?

Kodėl net naujoji krikščioniškoji tikyba visus kitus pažangiai stiprino, o mus, praradus savo tautinį tikėjimą, silpnino ir tautiškai žlugdė slaviškų ir germaniškų kryžių šešėliuose? Argi nekeista, kad kaimynai ir su pačia geriausia tikyba galėjo mus ko geriausiai nutautinti?..

Dėl to, kad mes neišugdėm ir išvis neugdėm savo tautinės kultūros, kurioje turėjo brandžiau ištarpti ne tik valstybinė sąmonė (ji viena gan ilgą laiką egzistavo), bet, svarbiausia, tautinė politinė sąmonė? Kas dar? Ypač bendra lietuviška valstybinė kalba ir imperijos etnines grupuotes organiškai jungianti visų klodų tautinė kultūra — su jos raštu, spauda, literatūra, daile, muzika ir architektūra, mokslo ir meno akademijom, savom teisinėm institucijom, mūsų kalba rašomais įstatymais ir t.t.

O tai yra visa, kas **jau tada egzistavo kitur poviduramžinėje Europoje** ir ką netrukus skubėjo ir spėjo geriau įsisavinti kitos tautos ir kaimynai, mus pralenkdami, suviliodami, pagaliau prarydami.

Karinių jėgų ir individualinės narsos, deja, neužteko imperijai išlaikyti. Ilgam išlikti, matyt, dar jai reikėjo kažkokių didesnių, „mistinių" galių, pilietinės etikos, dvasinės ir tautinės kultūros, o taip pat sveikesnės politinės struktūros, pažangesnės socialinės santvarkos.

* * *

Kai Lietuvos - Lenkijos jungtinei „respublikai" visiškai priartėjo žlugimo ir padalijimų grėsmė, 1769 metais kai kurie lenkų ir tikriausiai jų tarpe lietuvių kilmės patriotai kreipėsi į anų laikų labai įžymų šveicarų - prancūzų rašytoją ir filosofą Jean-Jacques Rousseau, prašydami patarimų valstybės konstitucijai reformuoti.

Rousseau sutiko, gan išmintingai ir jautriai pasisakė 1771 - 72 metais rašytame ilgesniame essay, vardu „Les Considérations sur le Gouvernement de la Pologne" (tai būtų pastabos ar svarstymai apie Lenkijos valdymą. Kaip matom, Lietuvos vardo jam lyg ir nebeliko...).

Kiti šiandien tą filosofo veikalą užmiršo, bet mum jis nėra visiškai pasenęs, gal dargi būtų kai kuo pamokantis, nes jis kaip tik lietė ir Lietuvos likimą. Rousseau sunkiai sergančiai mūsų šaliai prikišo ypač neišmintingą „liberum veto" praktikavimą, valstybę nuvedusį tikron anarchijon. Patarė būti atsargiem su kitom reformom, siūlė palaikyti monarchiją ir valstybinę religiją, bet **ypač geriau išvystyti švietimo sistemą.** Jam patarimus berašant, įvyko pirmasis Lietuvos - Lenkijos padalijimas, kurį jis teisingai nujautė, stebėdamasis, kaip Lenkija tada išvis taip ilgai dar nepražuvo...

Todėl rašė jau nematąs kitos išeities, kaip tik būtinumą mums susikurti naują „respubliką savo širdyse", kurios joks priešas negalėtų užimti ir sunaikinti. O tai yra — kultūrinės tvirtovės, dvasinė galia, tėvynės ir jos laisvės meilė. — Tegu tos vertybės nuolat lydi jus, — drąsino filosofas. Nors jos ir nebeišgelbės nuo svetimųjų jungo, bet jei nuolat jos degs širdyse, vieną dieną kils gaisras, nutrenks jungo grandines, ir jūs vėl būsit laisvi...

Ir kai jam atrodė, kad Lenkija (taigi ir Lietuva) jau nebeišvengs pavojaus būti kaimynų prarytos, jis mus dar įspėjo sardoniškai: žiūrėkit, kad jie bent neįveiktų jūsų suvirškinti...

Tai Jean-Jacques Rousseau. Tuo atžvilgiu ne visai pasenęs dabartinei Lietuvai ir daugeliui mums čia, išeivijoje.

* * *

Vadinasi neišvengėm okupacijos — ilgos, šimtmetį su viršum!

Lenkai, kaip tauta, vis dėlto mažiau nukentėjo — jie išliko nesumažėję, greičiau pagausėję. Žymiai nuo anksčiau labiau puoselėdami tautinę ir dvasinę kultūrą, dargi Dievą mokėję palėnkti savų interesų tarnybai, jie mus sėkmingai ne tik rijo, bet ir virškino, ypač mūsų bajorus, aristokratiją, taigi elitą.

Ir dabar išniro stačiai tragikomiškas paradoksas: — mūsų tauta primygtinai ir paspartintai leidosi lenkinama net tada, kai kaimynų padalyta ir pati Lenkija sugriuvo. Lietuvos jėzuitų kadaise įkurta Akademija, dabar Vilniaus Universitetas savo sužydėjimo laikotarpiu sugebėjo tapti lenkų kultūros ugdytoju ir didžiausiu Lietuvos lenkinimo centru.

Niekam nepasisekė įvesti lietuvių kalbos katedros Lietuvos sostinės aukščiausioje mokslainėje; Universitetui pateikiami tvirtinti lietuviškų vadovėlių rankraščiai, skirsimi žemesnėm mokyklom, būdavo atmetami ar paslaptingai dingdavo. Pavyzdžiui, vieną lietuviškai parašytą aritmetikos vadovėlį Kražių mokyklos lenkininkas (Žemaitijos širdyje!) recenzavo kaip nereikalingą ir dargi žalingą vien dėl jo žemaitiškos kalbos! Toks veikalėlis mokyklai, girdi, nesiderinąs su bendrąja krašto švietimo kryptimi, todėl „naudoti mokslo reikalam žemos kultūros provincijos tarmę nėra jokios prasmės"... (Žr. M. Lukšienė, „Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX amžiaus pirmojoje pusėje", p. 340, Vilnius).

Tokį lenkininko, greičiausiai lietuvio renegato įžūlų spjūvį lietuvių tautai tiesiai veidan vien jau išklausyti ir pakęsti, — na, tikrai reikėjo turėti nemaža heroizmo mūsų liaudžiai ir to laikotarpio negausiam lietuvių inteligentų būreliui.

Ir tas patvaikimas teko pakęsti, buvo iškęstas, kol pagaliau atsikvošėta.

Lietuvi ka knyga, raštai, giesmės, iau ir didaktinė aukštos koky s poezija (nepamirškim pradininko Mažvydo, paskui Donelaičio...) ėmė rodytis už valstybės sienų, Prūsuose. Tada atsiskalavo Žemaičiuosna ir Sūduviuosna, paskui ir toliau, kol mūsų širdyse buvo išskelta dr. Basanavičiaus įkurtos „Aušros" tegu tik silpnutė žiežirba. Bet iš jos — jei pakartočiau Jean-Jacques Rousseau frazę — vieną dieną kilo gaisras, nubloškė svetimųjų jungą, ir mes vėl tapom laisvi...

* * *

Plunksnos ir rašto pabudinta tautinė sąmonė, švieson besistiebiantys mūsų dvasios ir tautinės kūrybos diegai pirmą kartą istorijoj surado reikiamą, veik pačią geriausią dirvą atstatytoje nepriklausomoje valstybėje, tegu ir skaudžiai aptrupėjusioje, apipjaustytoje, su toli atplyšusiais, baisiai nutautusiais senosios valstybės kamieno pakraščiais.

Tas dvidešimt laisvės metų — perspektyvoj tik trumputė laiko iškarpa — buvo turbūt laimingiausias epizodas mūsų tautos likimo vingyje, aišku, per trumpas įvykdyti ir sukurti daugiau stebuklų, negu buvo pasiekta.

Švietimo sistemą tačiau pavyko gana gerai išvystyti. Liudininkai čia esam daugelis vyresniųjų. Dėka jos ir mes užsieny esam, kas dar esam — lietuviai, išaugę jais likti, nesutikę virsti miltais kitų civilizacijų girnose.

Bet giliau stringančios kultūrinės sistemos įtvirtinimo, racionalesnio rėmimo ir jos **prioriteto,** paties kultūrinio veiksnio gyvybinės reikšmės supratimo dar teko pasigesti. Žinoma, tam dar stigo galios ir resursų. Pavyzdžiui, **Kultūros Rūmų** steigimo sumanymas, jų vaidmens svarba ir funkcija kitų institucijų rezginyje, vis įstrigdavo tik kalbėjimuose apie tokį projektą, iš vietos nepajudėjo. Dalykas likosi neįvertintas, daugelio gal nė nesuprastas. Pats buvau vienas to projekto kėlėjų, liudininkas, viešų ir uždarų diskusijų dalyvis.

Ir man tiesiog nesmagu čia priminti, kad bemaž geriau tatai suvokė (ir žinoo, ką tas reiškia) sovietinės Lietuvos maskvinio padažo kultūrpolitrukai. Nepamirškim, kad normaliajai sovietinio švetimo sistemai pastiprinti ir įtekmei sutirštinti per tuos okupacijos dešimtmečius buvo įkurta sovietiška Mokslų Akademija, speciali Kultūros ministerija(!), įsteigti ir išplėtoti keli institutai, kuriuose darbuojasi ne vienas šimtas specialistų ir kurių daugumas, be abejo, yra lietuviai patriotai, trokštą savo tautai gėrio ir garbės.

Bet ir neklyskim: tie dirigentai, kurie šią sudėtingą sistemą ir veiklą **prižiūri,** lemiančiai **kontroliuoja** ir kryptį **nustato,** tie vargu siekia tautinio lietuviško gėrio ir garbės, o patys, susimokę su Kremliumi, geidžia ar reikalavimam paklūsta politiškai ir kultūriškai, net jau ir kalbiškai mūsų tautą suvirinti bendrame sovietinio „homunculus" katile.

* * *

Čia nebeprivalu jokios skambios retorikos. Padėtis aiški.

Reikia gintis, reikia priešintis!

Vakar ir šiandien esam liudininkai daugelio iškalbingų ženklų, kiek šiai savigynai aukojamasi ir rizikuojama, kiek įstangiai ir atstangiai veikiama, kokia revoliucinės situacijos dvasinė įtampa sovietinėje Lietuvoje...

O mes kiti — kiek atliepiam iš užsienio?

Ar pakankamai teikiam dvasinės talkos tautai jos namuose, kurie deginami?

Ką duosim jaunesnėm generacijom, kuo dvasiškai mis išeivių bendruomenės įvairiuose kraštuose?

Pagaliau kuo mes išsilaikysim, kaip išsaugosim turimus kultūrinius lobius ir resursus nuo išsibarstymo?..

Neramūs ir nesmagūs klausimai.

Taip, ne visi mūsų liūnai tokie klampūs. Matyti ir gražios paskirų individualistų pastangos. Taip, vienas kitas stambesnis projektas įgyvendintas sėkmingai, ir netrūksta užmojų ateičiai. Bet stingam koordinacijos, aiškesnių krypčių sistemos, vis nepajėgiam uždėti tartum kažkokio „derliaus vainiko".

Aš vis dar abejočiau, ar savą ir originalią tautinės kultūros ugdymo misiją galėtų tinkamai vykdyti, pavyzdžiui, svetimuose universitetuose kuriamos mūsų bendruomenei gana nepigios institucijos. Ir dar daugiau abejočiau, kad politikos bei propagandos, tuo labiau kvalifikuotos informacijos funkcijas mūsų bendraisiais tautiniais ir valstybiniais reikalais tinkamai galėtų ar ir turėtų atlikinėti persisamdančios maždaug komercinės prigimties kitataučių institucijos.

Nemanyčiau, kad kas daug geriau, tegu ir už piniga, gintų mūsų reikalus, negu mes patys, tegu ir už dyką. Jau baigia pražilti laikas, kad mūsų jaunesnė generacija pati būtų pasiruošusi tatai atlikti...

Nebenaujas troškimas, — bet bene pirmiausiai mum patiem reikėtų įkurti plataus masto **Lietuvišką Fondaciją Amerikoje,** gal ir **Lietuvių Kultūros Rūmus** ar panašaus vardo židinį, kuris 1. koncentruotų stambaus išeivijos kultūrinio turto archyvus, bibliotekas, rankraštynus, spaudą, meno galerijas, 2. būtų lituanistinių studijų, mokslinių ar ir politinių informacijų centras ir 3. taptų kitų plačiašakių kultūrinių sambūrių ir draugijų veiklos puoselėjimo ir traukos namai.

* * *

Ar tai tik svajonės?

Gal. Bet jei gražios — kodėl ramaus vakaro prieblandoj, kaip darydavo daktaras Kudirka kadaise, nesišildyti prie to židinio ugnelės, nesusitelkti ties jomis, kai didysis mūsų tautos namų židinys dar žėruoja, bet ir ne laisvas, ir taip toli, ir laikas taip skubiai bėga, kada išėjūnas kartais pasijunta tartum galutinai išsimetęs į svetimas pakluones, ir miglose skęsta jo dėmesys savajai dvasinei seklyčiai, kurią jis pats kone paniekinančiai pavadina „getu".

Įdomu būna kartais pasiteirauti, ką jaučia kitų nacionalinių grupių panašaus likimo išėjūnai. Štai ką pasakojo vienam amerikiečiui literatūros profesoriui apie savo išgyvenimus išeivijoje 1930 - 40 metų laikotarpyje neseniai miręs labai įžymus baltųjų rusų emigrantų rašytojas Vladimiras Nobokovas. (Žr. Andrew Field, „Nabokov: His Life in Part", p. 211).

Anas prieškarinis dešimtmetis to laikotarpio gausiai rusų emigracijai buvęs gana beviltiškas. „Tada mes atsisakėm minties" — sielvartavo rašytojas, — kad dar galėsime sugrįžti į namus. Bet tai ir nebuvo svarbu, nes Rusija vis vien buvo su mumis. Mes buvom Rusija. Mes atstovavom Rusijai.. Ką mes buvom praradę? Praradę tik kai kuriuos garsus ir kvapsnius, saulę lapuotos alėjos gale, magiškosios vaikystės atošvaistą"...

Ar tai ne panašu į daugelio mūsų, lietuvių, „vaikystės atošvaistas", tik dar po 40 metų? Juk ir mes kai kurie tebesakom ir tebejaučiam, kad esam Lietuva, kad jai vis bent moraliai atstovaujam. Ir čia rasis lašas tiesos.

O ir išvis tai juk veik pavyzdingas dvasinės stiprybės, pasitikėjimo ir užsispyrimo iliuzijos ženklas. Bet gal ir tik per vėlyva romantika?

Man jau ne vienas ir ne kartą porino, kad nors šiandien Amerikos lietuviai savo išteklinis ir kvalifikuotais kadrais neabejotinai daugiau pajėgesni, negu bet kada praeityje, bet čia pačiom svajonėm laikas, deja, esąs jau praėjęs. Per vėlu! Be to, mes tiek visur turim aukoti ir tiek daug darbų atliekam, — nesvarbu, kad vis paskirai, tik savuose kluonuose išsibarstę

* * *

Ar ne geriau nors ir vėliau, negu niekad?

Tad pakelkim galvas ir, ryžkimės dar vienam veiksmui, kur motina Lietuva nespėjo, kur per ištisus mūsų istorijos šimtmečius vis buvo vėlintasi ir apsileista.

Kietai susirėmę, giliu išsiąmoninę tokio žygio reikalingumą, tikiu, mes dar galėsim pasivyti tą žaibiškai skrendantį ir mus vis pralenkiantį laiko traukinį.

Kas mus šiandien labiau galėtų guosti, skatinti ir stiprinti?

Tai kilnios pastangos tautinei kultūrai brandinti, jos kūrybą puoselėti, tai tos nemarios lietuviškų genčių išlikimo ir laisvės vizijos, kur savo talentus, gražiausias kudirkiškas valandas, net viso gyvenimo sultis, net gyvybę skyrė ir aukojo anų dešimtmečių nepamirštami didieji mūsų tautos daktarai.

Iš Pasaulio lietuvių gydytojų suvažiavimo š.m. rugsėjo 5 d. Chicagoje. Už stalo suvažiavimo prezidiumas: vykdomoji sekr. dr. Alina Lipskienė, Illinojaus Lietuvių gydytojų ir dantų gydytojų draugijos pirm. dr. Pranas Sutkus, Sąjungos vicepirm. dr. Alė Ruibienė, Sąjungos pirm. dr. Domas Giedraitis, sekr. dr. Jonas Daugirdas. Prie pulto — paskaitininkas rašytojas Bronys Raila. Nuotr. P. Maletos

Pasaulio lietuvių gydytojų suvažiavimo Chicagoje banketo akimirka. Iš kairės į dešinę: dail. Vanda Balukienė, suvažiavimo paskaitininkas rašytojas Bronys Raila, Daneta Railienė ir dr. E. Giedraitienė. Nuotr. P. Maletos

„The Russian Review" žurnalo puslapis apie dr. Joną Basanavičių

Hoover'io Institutas Stanforde (Kalifornija) garsus savo archyvais, kuriuose sukrauta neaprėpiama daugybė medžiagos apie Rusijos — carinės bei sovietinės — problemas. Institutas itin pagarsėjo, kada ten gyveno A. Solženicinas, ieškodamas autentiškų duomenų savo romanui. Instituto paskirtis kaupti tą medžiagą ir ją nagrinėti. Tai amerikiečių mokslininkų istorikų vadovaujama įstaiga.

Prie Instituto leidžiamas kas trys mėnesiai einąs „The Russian Review" žurnalas. Stambokais (150 psl.) tomeliais pasirodąs žurnalas visad duoda kelias stambesnes studijas ir plati jo knygų recenzijų dalis paliečia bent 50 knygų kas numeris.

Panašaus pobūdžio leidinio mes stokojame. Šitoks žinių ir minčių forumas, suorganizuotas prie kurio nors amerikinio universiteto — The Baltic Review — pavyzdžiui būtų labai naudingas. Tačiau... kiek gi knygų svetimomis kalbomis apie Pabaltijį pasirodo? Tai yra mūsų tautinio ir valstybinio identiteto Achilo kulnas. Žurnalui „The Russian Review" pasiūloma recenzuoti apie 500 knygų kasmet. Tiek jų įvairiomis kalbomis prirašoma apie Rusijos ir jos kraštų istorines, etnines, valstybines ir kt. problemas. Viena tokių, nes dalinai knygos tema liečia Rusijos problematiką, yra pernai „Oriental Research Partners" leidyklos išleistoji Alfredo Ericho Senn'o 93 puslapių studija anglų kalba „Jonas Basanavičius. The Patriarch or the Lithuanian National Renaissance". Apie tą knygą mūsų spaudoje buvo vienur kitur rašyta, recenzijos tačiau nebuvo plačios, labiau anotacinės.

Balandžio mėn. 1981 metų „The Russian Review" numeryje Vytautas Kavolis (Dickinson Kolegija) parašė viso puslapio recenziją. Tokiu būdu dr. Jono Basanavičiaus asmuo ir jo veiklos epocha vėl atkelta skaitytojų dėmesin. Šiaip gana palankioje studijai recenzijoje Vytautas Kavolis iškelia keletą klaustukų, kurie ateityje bus naudingi ir pravartūs. Jie naudingi ir dabar skaitytojui, kuris yra A. E. Senn'o studiją skaitęs. Recenzentas pasigenda pilnesnio dr. Jono Basanavičiaus asmeniško profilio. Studijos autorius labiau domėjęsis aplinka, kurioje veikė dr. J. Basanavičius, ir tokiu būdu liko mažiau pabrėžti jo asmeniško gyvenimo atributai, kurie ryškiai atkurtų didingą, tikslų, gyvą didžiojo lietuvio portretą.

Recenzentų tarpe šiame žurnalo numeryje sutinkame A. Štromą, kuris nagrinėja dvi sociologinio turinio knygas.

J. Gliaudа

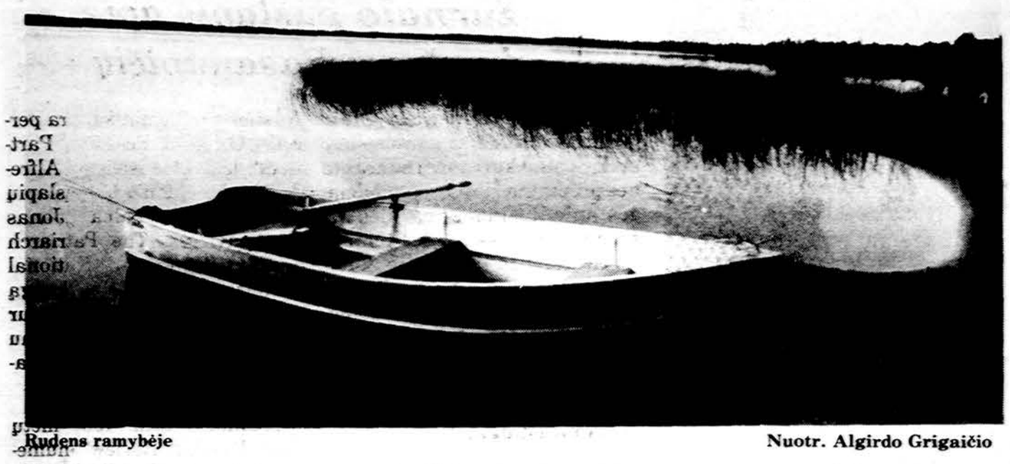

Rudens ramybėje Nuotr. Algirdo Grigaičio

Tuzinas gerų novelių

JURGIS GLIAUDA

Adolfas Markelis, NEBAIGTOJI SIMFONIJA. Novelių rinkinys. Išleido Lietuviškos knygos klubas 1981 m. Chicagoje. Aplankas ir viršelis dail. Zitos Sodeikienės. Spaudė „Draugo" spaustuvė. Knyga 126 psl., kaina — 6 dol., gaunama „Drauge".

*

Kažin kaip, lyg sutartinai, knygų derliuje pasirodė keli novelių rinkiniai. Pastarasis jų — Užvylikos novelių rinkinys „Nebaigtoji simfonija". Autorius — Adolfas Markelis.

Adolfas Markelis, kaip tvirtina knygos aplanko tekstas, „esąs naujas ir kartu nenaujas vardas išeiviškoje literatūroje". Dažnas prisimins jo efektingus, meteoriškus ir retus pasirodymus periodikos skiltyse. Rašęs išeivių didžiojo kraustymosi iš Europos epochoje, Adolfas Markelis vėliau darė vis ilgesnes pertraukas. Ir, štai, jis nutraukė tylėjimą — šis novelių rinkinys yra pirmoji jo knyga. Jo novelių atranka rodo autoriaus tezines ir siužetines savybes. Rinkinio novelės seka vieną kitą chronologine tvarka, kaip rodo įrašytos novelių parašymo datos. Ilgokas tai laikotarpis: 1949-1981 metai. Autoriaus tylos laikotarpis skaudokas mūsų literatūros apimčiai. Adolfas Markelis yra puikus pasakotojas, įvaldęs ne tiktai novelės žanrines ypatybes, bet ir turįs savų, kitur neatrandamų personažų.

Tai žmogus svetimybėje, ant irstančios iliuzijos žemės. Tai žmogus paviršutiniškai sutapęs su svetimybe, o iš esmės nepriimąs svetimos jam aplinkos. Tai svetimų kraštų gerovės nevertinąs svajotojas. Toks šiek tiek šliejasi prie ankstyvojo Aloyzo Barono personažų. Bet Aloyzo Barono tipas buvo maištininkas, Adolfo Markelio įsūnytas personažas — svajotojas.

Chronologinėj novelių išdėstymo tvarkoj galima matyti, kaip autorius noko, pilnėjo, siekėsi subtilumo monologe ir pasakojime, darnos epizodo išsivystyme.

Adolfas Markelis pats artimai siejasi su savo personažais. Personažai gyvena arba gyveno autoriaus gyventose vietose, dirba arba dirbo jo darbovietėse. Pabėgėlių barakai Vokietijoje, Nebraskos miestelis, Nebraskos žmonės ir gamtovaizdžiai — tai betarpiško patyrimo medžiaga, kaip visa tai nurodo ir knygos aplanko duomenys.

Tragiškas gyvenimas pabėgėlių barakuose pakiša autoriui anekdotinių siužetų. Paly-

(Nukelta į 4 psl.)

EUGENIO MONTALE

Eugenio Montale, žymusis šių dienų italų poetas, mirė š.m. rugsėjo 12 d. Milane. Buvo jau 84 m. amžiaus. Jo vardas pasaulyje plačiai nuskambėjo, kai 1975 metais jam buvo paskirta garsioji Nobelio literatūros premija. Pirmuosius savo eilėraščius atspausdino 1917 metais. Išleistų savo knygų skaičiumi nebuvo jau ypatingai produktyvus: per 50 metų išleido tik penkis savo eilėraščių rinkinius. Tačiau kiekviena jo poezijos knyga turėjo didelio literatūrinio svorio. Šiaip gyvenime Montale vertėsi daugiausia žurnalistika, kaip literatūros ir muzikos kritikas ypač daug rašė Milano laikraštyje "Corriere della Sera".

Montale poezijos jėga ir patrauklumas glūdi temose ir jų sugretinimuose. Jam žmogus yra būtybė, ieškanti nepasiekiamos darnos viduje ir išorėje. Iš čia kyla lyg ir savotiškas rašytojo rezignavimas, nieko bendro neturintis su anksčiau rašiusiu poetų įprasta rezignacija. Eugenio Montale rezignacija yra vyriška ir stipri išdava ne jausmo, bet šiurkštaus, logiško žinojimo. Poeto mirties proga čia spausdiname tris jo eilėraščius.

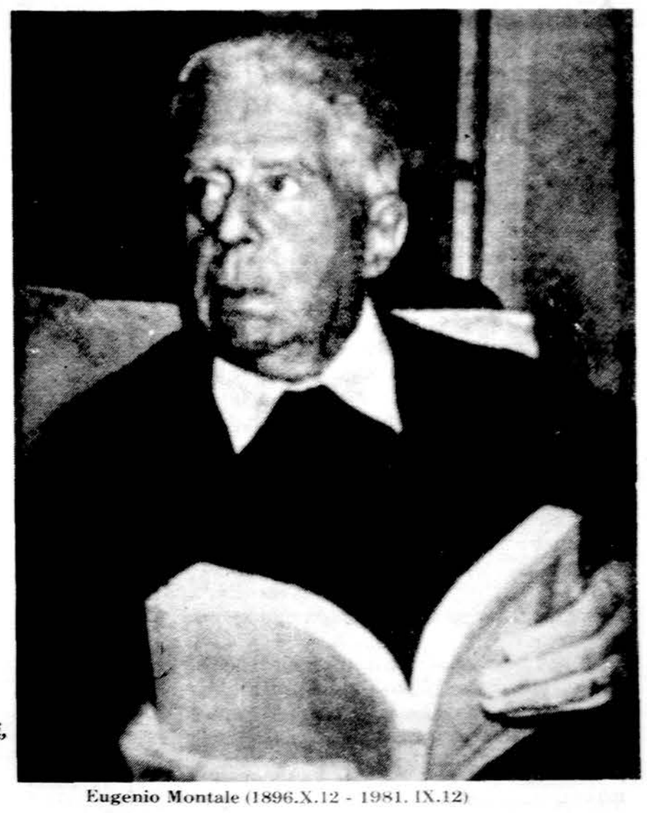

Eugenio Montale (1896.X.12 - 1981. IX.12)

NEREIKALAUK ŽODŽIO

Nereikalauk iš mūsų žodžio, iš visų pusių aptariančio
mūsų beformę sielą, kuris ugnies raidėmis
ją išaiškintų ir būtų žėrintis kaip krokas,
pasimetęs dulkinoje pievoje.

Ak, žmogau, kuris nueini pilnas įsitikinimo,
visų ir savo paties draugas,
niekini savo šešėlį, kurį dienos kaitra
atšviečia ant kežtančio mūro!

Nereikalauk iš mūsų formulės, galinčios tau atverti pasaulį,
tenkinkis keletu susuktų, kaip šaka sudžiūvusių skiemenų.
Tegalime tau pasakyti vien tik tai,
kas nesame ir ko nenorime.

GYVENIME, NEPRAŠAU TAVĘS...

Gyvenime, neprašau tavęs nustatytų
kontūrų, patikimų išraiškų ar turtų.
Tavo neramiam klajojime dabar jau
tą patį skonį turi medus ir pelynas.

Širdis, kuri visada nekenčia,
retai kada sudreba.
Panašiai kai kada laukų tyloje
nuaidi šautuvo šūvis.

GRUBUS IR ESMINGAS

Norėčiau jaustis grubus ir esmingas,
kaip tie jūros druskų suėsti akmenys,
kuriuos tu sukalioji,
skeveldra už laiko ribų, liudininkas
šaltos, patvarios valios.

Buvau kitoks: žmogus susikaupęs į save, į kitus,
stebįs prabėgančio gyvenimo kunkuliavimą,
arba — žmogus, nudelsiąs
veiklą, kurios tau niekas nesunaikina.
Norėjau surasti blogį,
kuris alina pasaulį, svirties
mažą klaidą, sujaukiančią
pasaulio santvarką; ir pamačiau
visus akimirkos įvykius,
tartum beslenkančius į griūtį.
Beeidamas kelionės takeliu, pasiūliau
širdžiai priešingą mėginimą; ir gal
man reikėjo aštraus peilio,
kuris perskrodžia besirenkantį protą.
Man reikėjo kitokių knygų,
o ne to tavo bildančio puslapio.
Bet aš nieko nesigailiu: tu vėl
savo daina atriši vidinius mazgus
Ir dabar tavo kliedėjimas kyla į žvaigždes.

Išvertė P. Gaučys

Užugirio kiemas ir jo šeimininkė

Povilas Skardžius

Anksti paliko savo tėvų namus ir toli nuo jų klajojo prezidentas, bet nepaklydo. Ilgai jis užtruko, tačiau jų neužmiršo. Metai bėgo pro šalį, laikai keitėsi, tik prezidento prisirišimas prie jų nesikeitė ir pasiliko kaip buvęs. Kur jis bebuvo, ką jis bedarė, jie visada jam mojo iš tolo ir šaukė.

Laikas nuo laiko, kai proga susidarydavo, prezidentas atsiliepdavo į jų šauksmą ir į juos sugrįždavo. Bet tik trumpam. Tik atsikvėpti, tik paganyti akis po laukus, tik pastovėti ir susimąstyti ant Lėno ežero kranto. Po to, jis vėl juos palikdavo, nenuraminamą pasiilgimą su savim pasiimdamas. Neatlikti darbai jo laukdavo.

Bet laikui bėgant, kai prezidento amžiaus ir atsakomybės našta pasidarė jam vis sunkiau ir sunkiau pakeliama ir kai jis pamatė, kad jo pastangos neneša vaisių, kurių laukė, gimtasis Užulėnis ir jo laukai ėmė jį šaukti garsiau kaip bet kada. Nusivylęs ir nebežinodamas, ar bus teisinimas už tai, ką padarė, ar už tai ko nepadarė, jis bandė prezidento pareigas atiduoti kam kitam ir grįžti ten, iš kur savo kelionę pradėjo.

Nedidelis ir paprastas, sodu ir mažu daržu apsuptas namas ant Lėno ežero kranto neišėjo prezidentui iš galvos. Pro jo langus, prezidentas svajojo, jis galėtų gėrėtis ežeru ir plačiais banguojančiais laukais vasaros metu ir baltomis, nesibaigiančiomis tolumomis žiemą. Vienumoje, ramybė ir atsiskyrimu pakeitęs, prezidentas žinojo, kad daug ko nepadarys, bet jis buvo tikras, kad, turėdamas laiko, dar daug ką galės saviesiems su savo plunksna pasakyti. Deja, prezidento norai neišsipildė taip, kaip jis norėjo, kad jie išsipildytų, nes jis nebuvo laisvas savo pasirinkime. Tie, kurie laikė jį apsupę, pasiliko užsispyrime, nusileidimą jam palikdami. Negana to, jie, besistengdami pastumti save į priekį, sukūrė prezidento kultą, prikabino jo paveikslų kur tik vietos buvo ir ėmė gatves ir aikštes miestuose jo vardu vadinti. Įsismaginę jie kėlė prezidentą į padanges, nekreipdami dėmesio į tai, kad prezidentas to nenorėjo ir netrošo.

„Ekscelencija, ekscelencija. Koks aš ekscelencija", vos girdimai dažnai murmėdavo susierzinęs prezidentas. „Ar negalima apsieiti be to?"

Bet be to apsieiti buvo negalima.

Prezidentas Antanas Smetona prezidentaudamas turtų nesusikrovė. Prieš likdamas Užugirio kiemo savininku jis turėjo tik dvidešimtį hektarų labai prasto miško gimtojo Užulėnio kaimo laukų pakrašty ir sklypą Kaune. Miškas ir sklypas buvo jam dovanoti Lietuvos valdžios kaip Nepriklausomybės Akto signatarui. Sklypą jis ketino perleisti savo sūnui Juliui.

„Pirmajam terminui pasibaigus, kai reikėjo išsikelti iš Prezidentūros, negalėjom susirasti tinkamo buto. Jau galvojom, kad reikės pianiną ir kai kuriuos baldus padėti į sandėlį", kalbėjo prezidentas, kai jis, pulkininkas ir aš vieno pasivaikščiojimo metu stovėjom po medžiu miško pakrašty nesiliaujančio vabzdžių dūzgimo apsupti Laukai prieš mus skendo saulės šviesoje. Tolumoj paskutiniai, vos įžiūrimi, melsvo rūko likučiai dar tebesidraikė virš ežero, bet ore jau buvo jaučiama artėjanti vasaros vidudienio kaitra. Visi, kas galėjo, pradėjo slėptis nuo saulės, ieškodami pavėsio, o galvijai palikti atviroj ganykloj ir susispietę krūvon, stovėjo galvas nuleidę, nejudėdami ir vaikė aplink juos skraidančias muses ir uodus, savo uodegas mojuodami. Prezidentas kurį laiką žiūrėjo į juos tylėdamas. Patylėjęs jis atsisuko į mus ir tarė:

„Kai pareisime namo, reikės paklausti, kodėl jie nevaro galvijų į tvartus kaitros metu". Tada jis vėl tarė:

„Nežinau, kaip tie reikalai būtų pasibaigę, jei ne Maironis, kuris, sužinojęs mūsų bėdas, priglaudė mus savo namuose. Nenorėčiau, kad mano sūnus kada nors atsidurtų panašioj padėty. Tegul pasistatys sau namus ant to sklypo Mickevičiaus gatvėje, kai sugrįš iš Paryžiaus".

Prezidentas Antanas Smetona buvo labai sąžiningas žmogus ir savo padėties praturtėjimui neišnaudojo. Bet dėl to nereikia stebėtis, nes ir kiti du Lietuvos prezidentai, po jo ir prieš jį, užmiršdami savo interesus, rūpinosi tik valstybės ir žmonių reikalais. Du iš jų pasirinko tremtį ir mirė už savo krašto sienų, o trečias prezidentas Aleksandras Stulginskis, pasilikęs namie, buvo rusų išgabentas Rusijos gilumon, Sibiran. Vėliau, sugrąžintas Kaunan, savo dienas baigė mažame kambarėly, palėpėj, atsisakydamas okupanto pensijos.

Prezidento Smetonos norai sugrįžti po gimtuoju dangum išsipildė, bet ne taip kaip jis troško. Neramumai už Lietuvos sienų ir artėjanti karo grėsmė privertė jį pasilikti prezidento pareigose iki paskutinių Lietuvos laisvės dienų, ir todėl jis Užugirin grįžo ne kaip pensininkas, bet kaip prezidentas su valstybės galvai priderančiu stilium. Už Užulėnio kaimo ribų, Lėno ežero pašonėje, jo draugai ir gerbėjai įkūrė stambų ūkį ir jį jam dovanojo. Prezidentas ūkį pavadino Užugirio kiemu. Nuo 1937 metų jis jame praleisdavo vasaros mėnesius, o prezidentienė ten gyvendavo ištisus metus. Rudenį, žiemą ir pavasarį keliai į Užugirį pasidarydavo sunkiai pravažiuojami, ir prezidentas ten nuvykdavo labai retai. Nežiūrint to, prezidentas Užugirio kiemą labai mėgo.

Užugirio kiemo trobesių statyba užtruko kelerius metus. Statybai vadovauti ir ją organizuoti buvo sudaryta komisija. Techniškus ir architektūrinius reikalus tvarkyti komisija pasikvietė inžinierių-architektą Feliksą Vizbarą.

Kai Užugirio kiemo trobesiai buvo pastatyti, visos plytos įmūrytos ir visos vinys sukaltas, ūkio trobesiai atrodė kaip ten buvę. Paprastos architektūrinės linijos, matomos artimoj apylinkėje ir už jos ribų panašaus tipo pastatuos, sutapo su Užugirio vietovaizdžiu ir teikė praeiviui įspūdį, kad sodyba prikauso tvarkingam ir pasiturinčiam ūkininkui.

Kas kita buvo su gyvenamu namu. Namą statant, buvo persistengta ir paprastumas pakeistas iškilmingumu. Pats prezidentas negalėjo tarti paskutinio žodžio, nes namo statyba buvo finansuojama ne iš jo kišenės, o komisija ir architektas nesiskaitydami su nuo amžių statyboj išbandytais reikalavimais, užmiršo, kad architektūroj, kaip ir kiekvienoj kitoj meno apraiškoj, estetiniai nepritekliai arba perdėjimai yra kerštingi: jie lengvai pastebimi. Namą iš oro statytojai aprengė Užugiriui svetimais, klasikinės formos rūbais, neįkorporuodami į jį jokių lietuviškų motyvų. Tai labai krito į akis. Aukštas ir baltas, apvaliom kolonom ir atvirais balkonais pasipuošęs, stovėjo prezidento Smetonos namas ant pliko Lėno ežero kranto neturėdamas nieko bendro su pastatais jo artumoje ir su jį supančia aplinkuma. Kaip keleivis iš toli, trumpam poilsiui Užugirio kieme sustojęs, namas atrodė, kad netveria, laukdamas tos minutės, kada vėl galės pasikelti ir pasileisti kelionėn į Kauną arba į Vilnių, kur tokiam būti priderėjo.

Rūmai viduje tačiau buvo gerai

Užugirio kiemo gyvenamasis namas, kur prezidentas Antanas Smetona praleisdavo vasaros mėnesius. (Iš Broniaus Kviklio archyvo).

išplanuoti ir jaukūs. Kiekvienas, vos į juos koją įkėlęs, tai pastebėdavo. Ir man tas krito į akis, kai ėjau per erdvius ir šviesius apatinio aukšto kambarius, jų šeimininkės, prezidentienės, ieškodamas. Buvo vėlyva popietė. Švelnus vėjas skverbėsi vidun per pravirus langus ir judino užuolaidas. Šviesūs šešėliai žaidė ir šoko ant blizgančio parketo grindų. Jų žaidimo sužavėtas, ėjau aplink juos nenorėdamas net užminti. Be jų rūmų viduje nebuvo nė gyvos dvasios. Pagaliau, prieš išeidamas laukan, tyliai pravėriau duris ir įkišau galvą į virtuvę. Lengvas durų girgždesys išgąsdino jauną moterį, tarnaitę, kuri popietės snaudulio nugalėta ir abiem rankom pasirėmusi, snūduriavo prie stalo. Pamačiusi mane, vikriai pašoko nuo kėdės ir pasisiūlė padėti, bet išgirdusi, kad ieškau ponios prezidentienės, nuleido rankas:

„Kas gali žinoti kur yra prezidentienė! Kai ponios prisireikia, tada lengviau atrasti adatą šieno vežime. Ji gali būti visur: lauke su darbininkais, pas gyvulius ganykloj, tvartuose, pas kumečius, kur vieno kumečio mergaitė sirguliuoja. Ponia, kaip bičių sugelta, niekada nenustovi vienoj vietoj nė valandėlei. Eina ir eina nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro".

Taip apibūdinusi prezidentienę, ji vėl atsisėdo, leisdama suprasti, kad daugiau nieko nebeturi pasakyti.

Aš jai padėkojau ir, uždaręs duris, rengiausi palikti rūmus. Nelauktai, įeidama iš lauko, duryse pasirodė pati ponia prezidentienė.

„Sveikas atvykęs Užugirin, leitenante", — pasveikino mane prezidentienė.

„Būdama lauke mačiau Tamstą ateinant. Pagalvojau, kad nori mane pamatyti".

„Taip ponia", — kariškai pasisveikindamas atsakiau.

„Ką gero norėjai man pasakyti"?

„Norėjau Tamstai pranešti, kad atvykau Užugirin. Pono prezidento garbės sargyba atvažiavo kartu su manim".

„Ačiū, kad manęs neužmiršai".

„Prašau atleisti, kad negalėjau prisistatyti anksčiau. Skubėjom ištuštinti sunkvežimius ir juos grąžinti į Kauną".

„Galėjai, kur negalėsi. Tik nenorėjai", — atsakė prezidentienė ir apsisukusi ėmė lipti laiptais žemyn atgal į kiemą. Aš sekiau ją tylėdamas, nes nežinojau, kaip atsakyti į paskutinius jos žodžius. Paėjusi keletą žingsnių žvyruotu kiemu, ji sustojo ir ėmė žiūrėti į kitą Lėno ežero pusę.

(Nukelta į 4 psl.)

Užugirio kiemas ir jo šeimininkė

(Atkelta iš 3 psl.)

„Ką daugiau turi man pasakyti?“ paklausė vis dar žiūrėdama tolumon.

„Man atrodo, kad nieko daugiau, ponia“.

Prezidentienė atsisuko į mane.

„Leitenante, atvažiavai iš Kauno ir neturi nieko pasakyti? Ar ne ten visos naujienos? Matau, kad esi labai neiškalbingas, arba nenori su manim kalbėti. O kartais ar nežinai, kada rytoj prezidentas atvažiuos?“

„Kaune, ponia, man buvo įsakyta pono prezidento laukti rytoj rytą, vienuoliktą valandą prie rūmų fronto ir jį sutikti su visa sargyba“ — atsakiau prezidentienei ir karišku papratimu pridėjau ranką prie kepurės.

„Matau, kad žinias iš Tamstos reikia traukte traukti, o ką reikės daryti su Tamstos ranka, tai nežinau. Gal ją reikės parišti. Pone leitenante, aš ne generolas!“ — kalbėjo prezidentienė žiūrėdama į mane ir šypsojos.

Mano skruostai, jutau, pradėjo kaisti. Paskubom ėmiau ieškoti tinkamų žodžių savo elgesį pateisinti. Nieko geresnio nenusitverdamas ištariau:

„Bet, ponia, Tamsta esi prezidentienė“.

„Ir man taip atrodo. Užtat ir elkis su manim, prašau, kaip su prezidentiene“.

Iš kur galėjau žinoti kaip reikia elgtis su prezidentiene? Kaip dažnai eiliniam žmogui tenka su prezidentiene susidurti? Ką reiškia paskutiniai jos žodžiai? Nepasitenkinimą? O gal ji tik juokauja? Mintys kryžiavos mano galvoj. Buvau visiškai pasimetęs ir jaučiau, kad savo pasimetimo negalėjau paslėpti. Norėjau kuo greičiausiai nuo prezidentienės pabėgti. Su kareiviais visada buvau kaip namie. Pas juos mano vieta!

„Ponia“ — pagaliau pradėjau į mane žiūrinčiai prezidentienei, — „prašau man atleisti, kad savo elgesiu Tamstą suerzinau. To tikrai nenorėjau. O dabar, jei Tamsta leisite, norėčiau grįžti pas kareivius, ten yra daug darbo. Svarbiausia, turime pasirengti rytojaus dienai — pono prezidento sutikimui.

„Iš kur leitenante ištraukei, kad suerzinai mane? Pradžiuginai, o ne suerzinai. Prezidento ir kiekvieno su juo atvykstančio mes čia, Užugirio kieme, labai laukiame. Jūsų atvykimas paįvairins mūsų gyvenimą. Mes tik dirbom, o po darbo nuobodžiavom“, — kalbėjo prezidentienė ir šypsojosi.

„O dabar, prašau, turėk truputį kantrybės. Nesiskubink pas savo kareivius ir pabūk valandėlę su manim. Turiu Tamstą dar pabarti“.

Prezidentienės šypsenos ir jos malonaus balso padrąsintas jai atsakiau:

„Ar negalima to atidėti kitai dienai?“

„Ne, negalima. Kas gali žinoti . Kitą dieną greičiausiai turėsiu Tamstą barti už ką nors kita“.

„Jei kasdien būsiu baramas, ponia, tai mano dienos Užugirio kieme, atrodo, nebus man lengvos“.

„Nenusiminkt! Niekas nekreipia dėmesio į mane. Matyt aš nemoku būti pikta ir bartis. O dabar sakyk, kaip patinka kareiviams jų patalpa?“

„Kareiviai prieš atvažiuodami žinojo, kad Užugirio kieme gyvens senoj daržinėj. Sunku pasakyti, ką jie galvoja. Atrodo, kad jie yra linksmi ir patenkinti. Atvažiuodami visą kelią dainavo. Patalpa, kokia ji bebūtų, yra geriau kaip palapinės. Be to, didesnė kareivių dalis yra užaugę kaime ir daržinėje miegoti jiems yra ne naujiena“.

„Pernai buvo kalbėta daržinę nugriauti ir jos vietoj geresnę patalpą pastatyti, bet, kaip matai, kalbos kalbom paliko. O dabar sakyk, kodėl neatėjai pietų? Stalas buvo Tamstai padengtas. Ar laukei pakvietimo?“

„Gink Dieve ne, ponia! Ar už tai Tamsta norėjai mane barti?“

„Ir dar kaip!“

„O aš maniau, kad kokį nors kitą, daug didesnį, nusižengimą padariau“.

„Tamstos nusižengimas, iš šeimininkės pusės žiūrint, yra labai didelis. Žiūrėk, kad tai daugiau nesikartotų“, — šypsodamos pagrasė prezidentienė.

„Prižadu, ponia“.

„Užugirio kieme pietus valgom trečią valandą, vakarienę — devintą, o pusryčius kas kada atsikelia ir kada nori. Ar esi dabar alkanas?“

„O ne, ponia. Aš pavalgiau su kareiviais. Norėjau patikrinti lauko virtuvės gamintus pietus. Dabar man teks žiūrėti, kad kareiviai būtų gerai ir skaniai maitinami“.

„Gerai, gerai! Žiūrėk ir rūpinkis, kad kareivėliai Užugirio kieme būtų sotūs ir patenkinti. O dabar einam su manim“.

Mes nuėjom pro rūmų frontoną ir prisiartinę prie pirmo medinio pastato sustojom. Ponia prezidentienė atsigręžė į mane ir ėmė aiškinti trobesių paskirtį. Užugirio kiemo trobesiai buvo sustatyti raidės U forma. Raidės dugne stovėjo rūmai, šonuose ūkio trobesiai. Vidury buvo sodas-daržas. Pastatas, prie kurio medinių laiptų stovėjom, buvo klėtis. Sekantis — arklidės, toliau kita klėtis, grūdams ir kitokiam padėliui. Paskutinis pastatas buvo didžiulis klojimas. Kitoj kiemo pusėje stovėjo kumečių ir darbininkų tvartas. Kiemas tarp trobesių buvo užsodintas mažais, simetriškai išdėstytais vaismedžiais. Tarpe vaismedžių eilių, išdirbtoj žemėje, augo įvairios daržovės ir gėlės. Sodas buvo aptvertas žema, medine tvora, kad galvijai į jį neįeitų ir neišlaužytų jaunų medelių.

„Kada nors, kai vaisiniai ir dekoratyviniai krūmai ir medžiai suaugs, Užugirio kiemas bus labai graži vieta“, — kalbėjo prezidentienė, — „tada jis ir Tamstai patiks“. Ir, nelaukdama mano atsakymo, pridėjo:

„O dabar einam vidun, į klėtį“.

Klėtis buvo erdvi ir vėsi. Dvi gražiai apdengtos lovos glaudėsi prie sienų, o klėties viduryje stovėjo medinis stalas ir keturios kėdės.

„Šitoj klėty mes apnakvydinam kai kuriuos, ne taip svarbius, svečius, kai jie pasilieka nakčiai Užugirio kieme“, — aiškino prezidentienė ir priėjusi prie kampe stovinčių svarstyklių tęsė:

„Leitenante, eik čia. Aš noriu Tamstą pasverti“.

Prezidentienės žodžiai mane taip nustebino, kad aš netikėjau savo ausim. Tačiau man neteko ilgai abejoti, nes ji, matyt nujausdama mano nustebimo priežastį, linksmu tonu kalbėjo:

„Užugirio kieme esu šeimininkė, ir čia manęs visi klauso. Prašau, pone leitenante, nesididžiuoti ir lipti ant svarstyklių“.

Man nieko kita neliko daryti, kaip tik paklusti. Pasvėrus prezidentienė žiūrėdama į mane tarė:

„Vasaros metu, būdamas pas mus, turėsi pridėti mažiausia du arba tris kilogramus. Nuo šios dienos Tamstai nevalia atsikalbinėti prie stalo ir teisintis. O dabar, jei taip labai nori, gali bėgti pas savo kareivėlius“.

Vakare, atėjęs vakarienės, valgomajame kambary atradau panelę Juliją ir jaunąją Verutę. Neatidėliodamas panelei Julijai prisipažinau, kad ją pažįstu. Prezidento sesuo nustebo ir susidomėjo, o kai ji išgirdo, kad esu kilęs ir augęs netoli Debeikių, ji nušvito ir šypsena netilpo jos veide. Aš greitai pamačiau, kaip labai ji mylėjo Debeikius ir kad metai, praleisti jų padangėje, buvo jai malonūs ir nepamirštami. Mes vaikščiojom pagrindine, netašytais akmenim grįsta Debeikių miestelio gatve, grožėjomės ir gyrėm Debeikių gražią ir didelę gotiško stiliaus bažnyčią ir minėjom debeikiečius, kuriuos pažinom. Prezidentienei atėjus ir susėdus už stalo, panelė Julija nesustojo kalbėjus apie Debeikius ir jų apylinkes. Pradžioje prezidentienė tik klausėsi, bet vėliau, kai panelė Julija pradėjo teirautis apie mano gimtajam kaime dirbusius pradžios mokyklos mokytojus, prezidentienė susidomėjo mano tėviške, sužinojusi, kad esu ūkininko sūnus ir kad vasaros atostogų metu sekdavau paskui tėvą su dalge ir plūgu, žadėjo kreiptis į mane, ieškodama ūkiškų patarimų. Aš turėjau daug vargo, kol prezidentienę įtikinau, kad ūkio reikaluose mažai nusimanau ir tik vasaros darbymečių metu dirbdavau tai, ką mano tėvas man paliepdavo.

Prezidentienė mažai valgė. Ji sėdėjo pasirėmusi ir žiūrėjo, kad mano lėkštė būtų pilna. Nuotaikingas pašnekesys apie dalykus, kurie buvo man ne svetimi ir abiejų, prezidentienės ir prezidento sesers, malonus paprastumas mane labai nustebino. Tarpais man atrodė, kad esu ne prezidento namuose, bet pas savo tetas, Pailgy ar Svėdasuose. Ir jos, kai ten viešėdavau, nenuleisdavo savo akių nuo manęs ir ragindavo valgyti. O kai aš dėkodamas atsisakydavau, jos tvirtindavo:

„Parvažiuosi namo ir sakysi mamai, kad mes tavęs nemylėjom“.

Žiburį degti buvo jau vėlu, kai grįžau karininkų kambarin. Aš persirengiau nakčiai tamsoje ir priėjęs prie lango plačiai jį atidariau. Vėsaus oro banga nuo ežero gūžtelėjo vidun. Pasirėmiau ant palangės. Aukštai, aukštai, žvaigždžių apsuptas, skubėjo mėnulis per tamsiai mėlyną dangų, tarytum žinodamas, kad birželio naktys Užugirio kieme būdavo labai trumpos.

Sėkloms subrendus Nuotr. V. Maželio

Tuzinas gerų novelių

(Atkelta iš 3 psl.)

ginti stabilus gyvenimas naujakurystėje, naujame kontinente, neištrina iš Adolfo Markelio personažų ir miražų ilgėjimosi. Todėl personažų idealistinė prigimtis primena melancholiškus klasikinius romansus. Tai melancholija, asmeniškos laimės miražai, nuolatinis buvimas savyje, nes tikrai, užsidarius savyje, galima tenkintis susikurtais miražais. Meilės ir įsimylėjimo variantai čia itin ryškūs ir lemtingi. Tai dvelkia Antano Vienažindžio jautrumu. Be gilesnio įsižiūrėjimo į Adolfo Markelio personažų išgyvenimus, jie gali atrodyti suidealinti, net komiški, nes patys personažai nėra pakankamai šiurkštūs, nesutapę su standartine minia. Juk savo laiku amžininkams nebuvo patikimi ir Antano Čechovo žmonės, nes jie buvo „atliekami“, negyvenimiški, nei Guy de Maupassant'o herojai, nes jie buvo „per seksualūs“. Mums Adolfo Markelio herojai savi, atskambą Vienažindžio sentimentalumu...

Jeigu pirmojoje rinkinio novelėje „Laikrodis“ susitinkame su šaržuotu protagonistu ir jaučiame, kad siužetas sukurtas šypsenai išgauti, paskutinėje rinkinio novelėje „Pasikalbėjime su mergina“ esame giliai sujaudinti autoriaus sugebėjimu paliesti personažo intymiausios laimės svajones, jų sandūroj su buities pilkybe.

Novelės „Pasikalbėjimas su mergina“, „Peršamoji Nijolė“, „Vestuvės“, „Paskutinis pasimatymas“, „Bolero“ autorius jautriai liečia žmogaus vienišumo skaudulį ir visuomenėj, ir šeimoj. Tada ir groteskinė situacija (šalia geros žmonos vyras yra įsimylėjęs į miražinę moterį) įgyja savo konkretumą ir psichinę tikrovę. Iš tikro, atsidūstame ties siužetu, kaip būtų palaiminga novelės herojui, jeigu jo ilgesingas miražas taptų realybe. Betgi, žinome, miražai nėra ir nebus realybės dalimi... Tad autorius budriai seka šias siužetines peripetijas ir, nustumdamas realybę, jis ištikimas realybei.

Šitokiomis nuotaikomis ir tezėmis prisotinęs savo vėlesniojo periodo noveles, autorius laimėjo daugiau kaip anekdotinius siurprizus novelėse „Niekadėjai“ arba „Dukart apgautas“. Beveik monologinėje novelėje „Vestuvės“ glūdi visas paradas miražo ieškotojų. Tai personažų troškulys anekdotiško epizodo atpasakojime sugauti savo niekad nepagautos laimės plazdėjimą. Novelės personažas, Mečys, fantazuoja, bet jo klausytojai kiekvienas savaip savinasi pasakojamą istoriją. Antano Niauros („Pasikalbėjimas su mergina“) irklavimas į Geltonosios mergos uolą perauga į alegoriją. Skaudus yra „Bolero“ siužetas — amžinas kažin kada, ir akimirkai, sutiktos Lenos ilgesys, šalia kurio blėsta realybė. „Gėlės“ yra tikras trumpo metražo novelės perliukas. „Idealas“, kaip ir „Peršamoji Nijolė“, yra žaismingi atotrūkiai į netikrovę už tikrovės ribų (toks jau kalamburas!). Realybėje išsystantieji epizodai teikia personažams slapčiausių geidulių, apie ką žino tiktai personažas ir skaitytojas. Ir, aišku, autorius.

Adolfas Markelis novelės žanro dėsniu bematant apgyvendina skaitytoją savo pasakojamo epizodo teritorijoje, apšviečia aplinką savo iliuminacija, suveda personažo interesus akistaton su skaitytojo susidomėjimu. Ir, atrodo, skaitytojas visad simpatizuos personažo problematikai. Tai išduoda paslaptį: personažai yra mūsų psichikos dalis. Tad, užvaldęs skaitytojo psichikos dalį, autorius gali didžiuotis savo rašytojiškos misijos laimikiu. Autorius atskleidė gyvenimišką tiesą, gyvenimo realybėje, šiurkštume, interesų kovoj pastebėjęs „vienažindiškos“ būsenos elementus.

Adolfas Markelis niekad neatskiria peizažo nuotaikų nuo savo personažų psichinio būvio. Tai du komponentai tampriame, organiškame junginyje. Taupus žodingumas pasakojant, bemaž nuolatinė atlaidžiai sarkastinė šypsena, saikingas metaforų, būdvardžių ir dinamikos nusakymų naudojimas, pasakojimo tempų kaita, melancholiškas koloritas ir tezių turėjimas be jų plakatinio atkišimo, daro Adolfo Markelio pasakojimą įtikinantį, patrauklų. „Daiktai, nors jie ir nuostabiausi būtų, nepatenkina širdies“, tvirtina Linas, novelės „Nebaigtoji simfonija“ herojus. Galbūt šis posakis ir tiktų būti viso šių novelių rinkinio motto?

RAŠYTOJO LAIŠKAS BREŽNEVUI

Vladimiras Vojnovičius

1981 metų liepos 17 d. TSRS Aukščiausios tarybos prezidiumo įsaku žymiam rusų rašytojui Vladimirui Vojnovičiui buvo atimta Sovietų Sąjungos pilietybė. Tą pačią dieną Vojnovičius atsakė Brežnevui atviru laišku, kurio vertimą žemiau pateikiame:

Ponas Brežnevai,

mano veiklą Jūs įvertinote nepelnytai aukštai. Aš nepakirtau sovietinės valstybės prestižo. Sovietinė valstybė, savo vadovybės pastangų ir Jūsų asmeninio indėlio dėka, jokio prestižo ir neturi. Tad iš tiesų Jums derėtų atimti pilietybę sau pačiam.

Jūsų įsako aš nepripažįstu ir laikau jį ne daugiau kaip muilo burbulu. Teisiniai jis prieštarauja įstatymams, o faktiškai aš kaip buvau rusų rašytojas bei pilietis, taip juo ir liksiu ligi pat mirties ir netgi po jos.

Būdamas nuosaikus optimistas, neabejoju, jog netolimoje ateityje visi Jūsų įsakai, atimantys mūsų vargšei tėvynei jos kultūrinį turtą, bus panaikinti. Vis dėlto manojo optimizmo nepakanka, kad patikėčiau, jog taip pat greitai bus likviduotas popieriaus deficitas. Ir maniesiems skaitytojams teks atiduoti makulatūron po dvidešimt kilogramų Jūsų veikalų, kad gautų talona vienai knygai apie kareivį Čionkiną*).

Vladimiras Vojnovičius

Miunchenas, 1981 metų liepos 17 d.

V.R.

*) Vakaruose išleistas garsus Vojnovičiaus 2-jų tomų satyrinis romanas „Kareivio Čionkino gyvenimas ir nepaprasti nuotykiai“.

(Versta iš „Russkaja Mysl“ Nr. 3371, 1981.VII.30)

Skaidriosios dvasios spinduliuos

ŠV. PRANCIŠKAUS DVASIOS SPINDULIAVIMAS. Paruošė **T. Viktoras Gidžiūnas, O.F.M.** Brooklyn, N.Y. 1981 m. 120 psl. Išleido pranciškonai 800 metų nuo šv. Pranciškaus gimimo sukakčiai paminėti.

*

Dalyvaujant vienose išleistuvėse Chicagos universitete, toje nekatalikų aukštojo mokslo šventovėje, teko pastebėti įgraviruotą šv. Pranciškaus taikos maldą: „Viešpatie, padaryk mane savo taikos įrankiu. Ten, kur neapykanta viešpatauja, leisk man skelbti meilę, kur skriauda — teisingumą...“

Šv. Pranciškus vienas iš populiariausių šventųjų kaip tarp katalikų, taip ir tarp kitatikių. Labai gerai, kad mūsų istorikas kun. V. Gidžiūnas, pranciškonas, dabar parašė naują, populiarų veikalą apie šv. Pranciškų. Knyga dviejų dalių. Pirmoji skirta labai lengvoje formoje perteikti to didžiojo šventojo gyvenimo įvykius. Kalbama trumpais posmeliais, kiekviename puslapy po du-tris nedidelius paveikslus aprašomam įvykiui pavaizduoti. Labai lengvas skaitymas eiliniam lietuviui, bet nenuobodus ir prasilavinusiam. Žinoma, nelengva išskirti, kur legenda, kur tikrovė. Per aštuonetą šimtmečių daug buvo įsiterpę gražių pasakojimų, kurie gerai pavaizduoja šv. Pranciškaus dvasią, bet nebūtinai — jo gyvenimo tikrovę. Bet tokie dalykai šioje knygoje gal tik išimtys.

Mums ypač įdomi antroji dalis — šv. Pranciškaus dvasios spinduliavimas Lietuvoje ir išeivijoje. Su kruopštaus istoriko stropumu čia autorius iš veikalų ir archyvų surinkęs duomenis apie pranciškonų veiklą Lietuvoje nuo pat jų pasirodymo 1245 metais lietuvių puolamoj Volinijos srityje, o paskiau ir pačioje Lietuvoje. Gausiais paveikslais iliustruotuose puslapiuose pateikiama Lietuvos pranciškonų istorija senaisiais nepriklausomybės amžiais, pokario laisvės metu, bolševikų okupacijoje, išeivijoje. Kalbama suglaustai, faktais, su meile šiam ordinui ir Lietuvai. Čia vėl matome kiekviename puslapy Lietuvos šventovių, vienuolynų vaizdus, žymesnių lietuvių pranciškonų paveikslus. Pabaigoje — šv. Pranciškaus maldų rinkinys. Apskritai, leidinys lengvai skaitomas, gausus istoriniais duomenimis, įdomus ne vien šv. Pranciškaus organizuotiems sekėjams, bet ir visiems lietuviams.

J.Pr.

ROMAS VIESULAS TARPTAUTINĖSE PARODOSE

Dail. Romas Viesulas dalyvauja Tarptautinėje grafikos bienalėje Jugoslavijoje. Šioje parodoje, kuri yra surengta Modernaus meno muziejuje, Ljubljanoje, dalyvauja dailininkai daugiau kaip iš šešiasdešimt pasaulio valstybių.

Dailininkas taip pat dalyvauja ekslibrių parodose Liubline (Lenkijoje) Moenchengladbache (Vokietijoje) ir Kazanlike (Bulgarijoje).

Parodų sezonas prasideda

Lietuvių dailininkų parodų su rudeniu prasidedantis naujas sezonas Chicagoje žada būti itin turtingas ir įdomus. Šiuo metu **Aleksandros Eivaitės** tapybos darbų paroda vyksta Three Illinois Center galerijoje, 303 East Wacker Drive. Paroda tęsis iki spalio 23 d.

Prano Gailiaus darbų parodos yra net dviejose galerijose: rugsėjo 11 d. - spalio 11 d. paroda vyksta Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, 4012 Archer Ave., o rugsėjo 18 d. atidaryta Gailiaus paroda ir „Galerijos“ patalpose, 744 North Wells St.

„Galerijoje“ po to bus ir daugiau reikšmingų parodų. Štai nuo spalio 6 d. iki spalio 25 d. ten matysime **Vytautą Igną**, nuo spalio 27 d. iki lapkričio 15 d. **Viktorą Petravičių.** O po jų seks parodos ir **Eugenijaus Budrio** iš Švedijos, ir **Gabrieliaus Staniulio** iš Šveicarijos ir **Vytauto O. Virkau,** ir **Henrietos Vepštienės** ir kt.

Broniaus Murino tapybos darbų paroda M. K. Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, atidaroma spalio mėn. 9 d. (penktadienį) 7 val. vak.